

BUVUSIOS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS LENKŲ TAUTINIAI DEMOKRATAI IR LIETUVIŲ TAUTINIS ATGIMIMAS XX AMŽIAUS PRADŽIOJE

Przemysław Dąbrowski

Lektorius, daktaras

Gdanskio universiteto Teisės ir administracijos fakulteto

Lenkijos valstybės ir teisės istorijos katedra

El. paštas: p.dabrowski@prawnicy.gda.pl

Antroji XIX a. pusė, ypač laikotarpis po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo, – tai carinės valdžios vykdomas laipsniškas buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių rusifikacijos procesas¹. Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas „korikas“², taip pat jo įpėdi-

nis šiam poste Konstantinas von Kaufmanas siekė įdiegti į rašytinę lietuvių kalbą rusų raidyną – graždanką ir nurodė nuo 1865 m. šiuo būdu spausdinti visus lietuviškus leidinius. Remiantis 1865 m. rugsėjo 13 d. vidaus reikalų ministro Piotro Valujevo aplinkraščiu, visiems generalgubernatoriams nurodyta uždrausti leisti visus lietuviškai ir žemaitiškai spausdintus leidinius lotynų ir lenkų raidėmis. Taigi generalgubernatoriai, naudodami visas prieinamas priemones ir būdus, draudė atvežti ir platinti šio tipo spaudinius. Šitų pasvarstymų kontekste būtina atsiminti katalikų dvasininkijos, kuri priešindama si stačiatikybės ekspansijos bandymams, daug prisidėjo prie lietuvių tautinės tapatybės išsaugojimo ir įtvirtinimo, vaidmenį³.

¹ *Staliūnas D.* Did the Government Seek to Russify Lithuanians and Poles in the Northwest Region after the Uprising of 1863–1864 // *Explorations in Russian and Eurasian History*. Vilnius, 2004, p. 284–286.

² Plačiau apie generalgubernatoriaus Muravjovo veiklą Šiaurės vakarų krašte žr.: *Szpoper D.* Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904–1939. Gdańsk, 1999, s. 5–8; *idem.* Konserwatyści byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec kwestii równouprawnienia osób narodowości polskiej w guberniach północno-zachodnich Imperium Rosyjskiego w latach 1863–1905 // *Gdańskie Studia Prawnicze*, t. XIII. Gdańsk, 2005, s. 311–318; *Aleksandravičius E., Kulakauskas A.* Pod władzą carów. Litwa w XIX wieku. Kraków, 2003, s. 89–94, *passim*; *Murawiew Michail Nikolajewicz, 1-yy // Szilow D. N.* Gosudars-twiennyje deiatieli Rossijskoj impierii 1802–1917, Biobibliograficzeskij spravocznik: S[ankt]-Peterburg, 2001, s. 437–441; Rok 1863. Wyroki śmierci / Pod red. W. Studnickiego. Wilno, 1923, s. 25; *Kieniewicz S.* Powstanie styczniowe 1863–1864 // *Kieniewicz S., Zahorski A., Zajewski W.* Trzy powstania narodowe: kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe / Pod red. W. Zajewskiego. Warszawa, 2000, s. 373, 392; *Sorokowicz J.* Murawiew (Rok 1863 na Litwie).

Warszawa, 1919, s. 19; *Murawiew M. N.* Pamiętniki (1863–1865), z przedm. S. Tarnowskiego. Warszawa [b. d.], s. 31, *passim*; *Limanowski B.* Studwudziesiętnia walka narodu polskiego o niepodległość. Kraków, 1916, s. 365; *Krzyszowska A.* Powstanie styczniowe na Wileńszczyźnie. Wilno, 1934, s. 10–11.

³ *Jakubčionis A.* Lithuania's state in the 20th century: foundation and solutions // *Czas XX wieku – nie tylko w polskiej perspektywie* / Pod red. R. Wapińskiego. Gdańsk, 2000, s. 71–72; *Wasilewski L.* Sprawa Kresów i mniejszości narodowych w Polsce. Warszawa, 1925,

Ypač verta atsiminti Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, kuris liturginių tekstų ir katekizmų spausdinimą rusų kalba vertino kaip nusizengimą katalikų tikėjimui ir todėl inicijavo knygų leidybą lietuvių kalba lotyniškuoju raidynu Prūsijos teritorijoje, Tilžėje ir Karaliaučiuje. Tos knygos vėliau nelegaliais būdais buvo gabenamos į Rusijos imperijos teritoriją⁴.

Lietuvių tautinio atgimimo pradžia siejama su XIX a. devintojo dešimtmečio pradžia, kai lietuvių inteligentijos aplinkoje gimė sumanymas leisti laikraštį lietuvių kalba. Tarp daugelio dalyvavusių įgyvendinant šį projektą išskirtinį vaidmenį suvaidino dr. Jonas Basanavičius, kurio neatgrasė nesėkmė siekiant gauti leidybos koncesiją Rusijos imperijos teritorijoje. Jis nutarė tai padaryti Mažojoje Lietuvoje – Ragainėje ir galiausiai organizuoti laikraščio egzempliorių pervežimą į Didžiąją Lietuvą. „Aušra“ turėjo tapti „Lietuvos tautinio atgimimo pašvaiste“⁵. Pirmasis numeris pasirodė 1883 m. kovą. Šio leidinio puslapiuose buvo pasisakoma ir prieš polonizaciją, ir prieš rusifikaciją, kartu žadinant ir stiprinant lietuvių tautinę tapatybę, taip pat siekiant lygiateisiškumo lietuvių kalbai. Lietuvių tautinės savimonės pažanga XIX a. antroje pusėje, o to neabejotina išraiška buvo ir „Aušros“ pasirodymas, ženklino lenkų ir lietuvių tarpusavio santykių

krizę. Ypač lenkų dvarininkija, politiškai ir geografiškai laikydama Lietuvą integralia Lenkijos dalimi, įvertino gimstantį lietuvių tautinį judėjimą kaip savotišką tautinę išdavystę, politinę izoliaciją, išprovokuotą svetimų valstybių, siekiančių supriešinti lenkus ir lietuvius, slaptų kėslų. Jaunosios lietuvių inteligentijos, siekiančios tautinio atskirumo, savarankiško lietuvių vystymosi, lenkiškumo atsisakymo ir grįžimo prie lietuviškos tapatybės bei kalbos, veikla buvo kritiškai įvertinta lenkų publicistų ir spaudos, įvardijusių lietuvių judėjimą „litwomanija“, neigiančia lenkų buvimą Lietuvoje, prieštaraujančia visoms bajoriškos Lietuvos išpuoselėtoms vertybėms. Šiuo lietuvių atitolimu nuo lenkų buvo siekiama sustabdyti nuolatinę lietuvių jaunimo polonizaciją ir lenkų kultūros plėtimąsi⁶. Lenkų ir lietuvių tarpusavio santykių XIX a. pabaigoje krizė išryškėjo „Dziennik Poznański“ ir „Aušros“, skelbiančios daug antilenkiškų straipsnių, polemikoje⁷.

1902 m. tautinių demokratų laikraščio „Przegląd Wszepolski“ puslapiuose Janas Ludwikas Popławskis teigė, kad lenkai neturi stabdyti lietuvių tautinių siekių, – priešingai, jo manymu, teisingai suvokiamas tautinis interesas liepė lenkams netgi remti lietuvių siekius pabrėžti savo atskiru-

s. 11; žr. taip pat: *Głębocki H.* Kresy Imperium. Szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej peryferii (XVIII–XXI wiek). Kraków, 2006, s. 347–348.

⁴ *Valančius M.* Namų užrašai. Vilnius, 2003, p. 572–575.

⁵ *Łossowski P.* Litwa. Warszawa, 2001, s. 19–21; *idem.* Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939. Warszawa, 1985, s. 19; *idem.* Litewski ruch narodowy w polskiej myśli politycznej (1883–1914) // Polska i jej sąsiedzi. Polska myśl polityczna XIX i XX wieku / Pod red. W. Wrzesińskiego, t. 1. Wrocław, 1975, s. 121.

⁶ *Buchowski K.* „Spolonizowani Litwini“. Obraz przynależności Polaków na Litwie w retoryce litewskiego ruchu narodowego w pierwszej połowie XX wieku // *idem.* Szkice polsko-litewskie, czyli o niełatwym sąsiedztwie w pierwszej połowie XX wieku. Toruń, 2006, s. 10.

⁷ Plačiau žr.: *idem.* Panowie i żmogusy. Stosunki polsko-litewskie w międzywojennych karykaturach. Białystok, 2004, s. 11; *Ochmański J.* Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.). Białystok, 1965, s. 179–181; *Wielhorski W.* Polska a Litwa. Stosunki wzajemne w biegu dziejów. Londyn, 1947, s. 228–229; *Glogier Z.* Kwestia litewska. Petersburg, 1905, s. 3; *Jankowski Cz.* Wyzwolenie Ziemi Wileńskiej // Dzie-sięciolecie Polski odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918–1928. Kraków–Warszawa, 1928, s. 165.

mą, nes šie siekiai prieštaravo vyriausybės rusifikacinei politikai⁸. Savo ruožtu Tautinių demokratų partijos Rusijos valdomoje dalyje (*Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe w zaborze rosyjskim*) 1903 m. programos priede „A“, pavadintame „Działalność Stronnictwa w odrębnych warunkach Krajów Zabrzanych, a w szczególności Litwy“, lietuvių tautinis judėjimas buvo pripažintas „natūraliu“ ir „naudingu“. Kartu buvo siekiama sutarimo ir susitarimo su jo atstovais, bet iškeliant tokias sąlygas: a) lietuvių tautiniai siekiai turi remtis politinės vienybės su lenkais idėja; b) tose dvasinio bei visuomeninio gyvenimo srityse, kuriose lietuvių kalbos ir kultūros nepakaktų, lietuviai turėtų naudotis lenkų kalba ir Lenkijos civilizaciniais pasiekimais; c) lietuviai turi pripažinti lenkų, gyvenančių buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, teisę vykdyti platų lenkų kultūrinį ir visuomeninį darbą⁹.

Pagrindiniu Lietuvoje ir Baltarusijoje veikusių tautinių demokratų tikslu tapo kuo skubiausiai apibrėžti 1904 m. pabaigoje įsikūrusios politinės grupuotės – Tautinių demokratų partijos Lietuvoje – programines nuostatas¹⁰. Pirmieji pasiūlymai pasirodė 1905 m. liepą Gardino gubernijoje. Stanisławas Gutowski parengė 1905 m. liepos 8 d. *Gardino gubernijos lenkų veiklos programą*, kurioje, atsižvelgdamas į santykius su kitomis tautomis, gyvenančiomis buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, tarp kitko paży-

mėjo, kad naujoji partija turi vienyti visas tautines frakcijas ir grupes, taip pat turėti lenkų atstovų iš Lietuvos, Baltarusijos, Voluinės, Podolės ir Ukrainos, kurie siektų užtikrinti mūsų tautybei „evoliuciniais keliais paremtos taikios veiklos“ galimybes, lygiateisiškumą su kitomis Vakarų krašto tautybėmis, garantuojant jų visuomeninio ir kultūrinio vystymosi laisvę¹¹. Kitos besikuriančio politinio judėjimo programinės nuostatos buvo suformuluotos 1905 m. pabaigoje *Tautinių darbų Lietuvoje ir Baltarusijoje programoje*. Remiantis jos nutarimais pabrėžiama, kad, pripažįstant lietuvių ir baltarusių „kaip vietinės kilmės žmonių kaip ir mes“ teises, reikėtų švelninti ekonominį ir tautinį antagonizmą, siekti sukurti liaudžiai palankumo ir naudingo bendradarbiavimo sąlygas¹².

Taip pat 1906 m. vasarį Tautinių demokratų Lietuvoje partijos valdybos politiniame atsišaukime Lietuva buvo suvokiama teritoriškai – istoriškai, vertinama kaip iš visų tautų, gyvenančių šioje teritorijoje, sudarytas vienetas ir pasisakoma už visišką šių tautų lygiateisiškumą. Pozicija lietuvių tautinio judėjimo atžvilgiu buvo apibrėžiama taip: „<...> sieksime su juo susitarimo pripažindami abiejų kultūrų laisvos raidos teises, praturtėjimą per tarpusavio poveikį bei abiejų tautų glaudaus politinio vieningumo; kita vertus, kovosime tik su tais lietuviško gaivalo siekiais, kurie mums nepripažįsta pirmiau išvardytų teisių.“¹³ Lietuviškų

⁸ *Poplawski J. L. Nasze siły. IV. Kraje zabrane // Przegląd Wszepolski, roc. VIII. Kraków, 1902, s. 430–431.*

⁹ Program Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w zaborze rosyjskim..., p. 56.

¹⁰ Plačiau žr.: Ustawa Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego na Litwie. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA), f. 1135, ap. 4, b. 399, l. 28–31.

¹¹ *Gutowski S. Program działalności Polaków z gub. Grodzieńskiej. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB). Zespól Wspólny, f. 9, b. 2332, l. 1v.*

¹² Program prac narodowych na Litwie i Białorusi, rankraštis // Zbiory rękopisów Litewskiego Towarzystwa Naukowego. LMAVB, f. 255, b. 1351, l. 5–5v.

¹³ *Polskie Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe na Litwie. Odezwa. Wilno, 1906, s. 5.*

ir baltarusiškų žemių gyventojams reikalau-
ta užtikrinti: asmeninę ir turto neliečiamy-
bę, žodžio, spaudos, susirinkimų, sąjungų
ir organizacijų laisvę, šių gyventojų išrink-
tų atstovų teisinę neliečiamybę, taip pat
lygiateisiškumą nepaisant kilmės ir tikėji-
mo skirtumų¹⁴. Kitais mėnesiais „Dzien-
nik Wileński“ Vilniaus tautinių demokratų
spaudos organo¹⁵, kaip nuolatinio lenkų
laikraščio, kurio pirmasis numeris pasirodė
1906 m. rugpjūčio 6 (19) d., prospekto
(1906 m. birželio 18–liepos 1 d.)¹⁶ viena-
me iš nutarimų buvo teigiama, kad naujas
leidinys savo pagrindiniu tikslu laikys lenkų
tautos gerovę, kurios šaltinių neieškoma
neapykantoje ar kitų tautų pavergime,
bet pasisakoma už „visišką kultūrinės ta-
patybės laisvę visoms tautoms, gyvenan-
čioms mūsų krašte“, taip pat kreipiamasi
į valdžią, kad ji leistų steigti savo moky-
klas, visuomenines ir bendruomenines
institucijas ir laisvai vartoti visas vietines
kalbas¹⁷.

Laikraščio puslapiuose taip pat buvo
teigiama, kad Vilniaus tautiniai demokratai
visiškai pripažįsta kitų tautų teises ir sie-
kia susitarti su šiomis tautomis, tik negali
sutikti su tuo, kad šis susitarimas remtųsi
lenkų teisių ir padėties paneigimu¹⁸. Savo
žodį tarė dar vienas tautinis demokratas
Ludwikas Czarkowskis. Jis „Dziennik Wi-

leński“ rašė: „<...> kad ir kokiomis sieno-
mis įsivaizduotume Lietuvą, turime ją ver-
tinti kaip tautiškai mišrią provinciją <...>.
Jeigu pripažinsime šį akivaizdų faktą, tai
išvada kyla pati savaime. Ji yra būtent
tokia: kiekviena tautybė tokiaame krašte,
ypač istoriškai ir kultūriškai išsiskirianti, o
tokios pas mus yra lenkai ir lietuviai, – turi
teisę toliau puoselėti savo būvį, kalbą, pa-
pročius ir visas kitas tautines savybes.“¹⁹

Lietuviai lygia greta su lenkais buvo
kviečiami išsikovoti kuo platesnes lais-
ves, visas politines ir pilietines teises ir
sukurti turtingą, gražiausią kultūrą, kuri
išugdytų „šviesių rašytojų būrį“²⁰. Kultū-
ros puoselėjimas, vieno iš pagrindinių tau-
tinių demokratų Jano Obsto nuomone, tarp
lenkų žadintų „visada tik nuoširdžiausias
simpatijas“²¹. Atsimindamas lenkų lite-
ratūros, mokslo ar meno paveldą tvirtino,
kad lietuviai turi iš šio „kultūros lobyno“
semtis „pilnomis saujomis, kad vėliau taip
įsisavinę kultūrinius gemalus daugintų ir
savarankiškai ant gimtojo pagrindo juos
vystytų, atsižvelgiant į prigimtinis gabu-
mus ir savo tautos būdą“. Kalbėdamas, kaip
lietuviai „skolinasi ar įsisaviną“ kitų tautų
kultūrinius pavyzdžius, tautinis demokra-
tas Józefas Hłasko sakė, kad šie mechaniz-
mai neatitinka bendros tautinės istorijos
tradicijų, taip pat siejo tai su „<...> galbūt
nesąmoningomis, bet giliai lietuvių liau-
dies dvasioje slypinčiomis savybėmis“. Jo
manymu, kritiškas ir atidus susipažinimas
su visais „skoliniais“ „<...> palengvintų ne
tik mūsų susitarimą, bet galbūt padidintų

¹⁴ Ibidem, s. 7.

¹⁵ Plačiau žr: *Dąbrowski P.* Prasa narodowa w Wil-
nie w latach 1905–1918 // *Gdańskie Studia Prawnicze*,
Studia z historii ustroju i prawa / Red. T. Maciejewski,
t. XV. Gdańsk, 2006, s. 258–259.

¹⁶ *Jankowski Cz.* W ciągu dwóch lat... *Przyczynek*
do dziejów prasy polskiej na Litwie. Warszawa, 1908,
s. 62.

¹⁷ *Zapowiedź Wydawnictwa // Dziennik Wileński.*
Wilno, 16 (29), VI 1906, s. 2.

¹⁸ S. K. [sygn. nierozwiązana]. *Nieporozumienie //*
Dziennik Wileński. Wilno, 21, VI–4 VII 1907, nr 140,
s. 1.

¹⁹ *Sęka S.* [L. Czarkowski]. *Ostrzeżenie // Dziennik*
Wileński. Wilno, 15 (28), XI 1906, nr 64, s. 1.

²⁰ *Świetliński I.* *Polacy wobec Litwinów i Żydów,*
cz. I // *Dziennik Wileński.* Wilno, 8 (21) I, 1908, nr 6,
s. 2.

²¹ *Obst J.* *Do Czytelników // Kwartalnik Litewski.*
Petersburg, III 1910, t. I, s. 3.

lietuvių tautinio judėjimo patrauklumą²². Buvo tikimasi, kad lietuviai ir lenkai išsikovos kuo daugiau politinių teisių ir pilietinių laisvių, plėtos savo kultūrą, religiją ir literatūrą²³.

Janas Obstas neigiamai įvertino lietuvių nacionalistų, kurie siekė išskirtinių teisių lietuviams ir atkurti etnografines ar istorines sienas, reikalavimus. Pabrėžė, kad skirtingų tautybių sugyvenimas vienoje teritorijoje yra savotiška istorinė būtinybė, su kuria anksčiau ar vėliau reikės susitaisyti. Šis taikus sambūvis bus įmanomas tik tada, jei bus pasiektas ir įtvirtintas visiško lygiateisiškumo principas ir tarpusavio tolerancija²⁴. Savo ruožtu Adamas Karpowiczius – Vilniaus endecijos atstovas, pasisakydamas prieš antilenkiškus lietuvių veiksmus, rašė: „Kaip pamišę blaškotės laukiniame neapykantos aklume ir keršijate lenkams už tai, už ką turėtumėte būti jiems dėkingi, nes tik unijoje su Lenkija galėjo būti išsaugota nepažeista lietuvių kalba, išlikti jūsų tikėjimas ir jūsų praeities tradicijos. Kada pagaliau suausite iki šios aiškios kaip saulė tiesos supratimo ir mesite klystkelius.“²⁵ Ludwikas Czarkowskis priekaištavo lietuviškoms „Vilniaus Žinioms“, kad jos pasisakydavo prieš lenkus teigdamos, esą Lietuva priklauso išimtinai lietuviams, o „lenkų Lietuvoje nėra“, nes tai tik prievarta sulenkinti lietuviai. Taip pat atkreipė dėmesį į lenkų kalbos Lietuvos bažnyčiose apribojimą *par force*²⁶.

²² H. [Iasko] J. Czego chcą od nas Litwini? // *Goniec Codzienny*, Wilno, 21 XI–4 XII 1910, nr 212, s. 1.

²³ *Świeltiński I.* Polacy wobec Litwinów i Żydów, cz. I // *Dziennik Wileński*, Wilno, 8 (21), I 1908, nr 6, s. 2.

²⁴ *Obst J.* Do Czytelników // *Kwartalnik Litewski*. Petersburg, III 1910, t. I, s. 4.

²⁵ *Karpowicz A.* Hakatyzm Litwinów // *Dziennik Wileński*, Wilno, 31 XII 1906–13 I 1907, nr 100, s. 1.

²⁶ *Sęka S. [L. Czarkowski].* Ostrzeżenie. I // *Dziennik Wileński*, Wilno, 7 (20), XI 1906, nr 57, s. 1.

Netrukus pastaruoju klausimu pasisakė Emilia Węśławska. Ji apie lietuvių vis labiau po 1905 m. pastebimas aspiracijas rašė, kad šių aspiracijų autoriai, apsvaiginti bundančio tautinio judėjimo, „<...> vaikiškai užsispyrę troško nupūsti ilgą amžę lenkų kultūrą ir pačius lenkus, kaip ažuolus, amžinai didvyriškai ir pergalingai besipriešinančius visoms negandoms, įaugusius į šią gimtąją žemę. Siekė palenkti ir pavergti pastaruosius atsakyti savo teisių <...>. Teigė ir teigia, kad būtina atlenkinti liaudį, kuri yra lietuviška ir tik dirbtinai buvo sulenkinta <...>“²⁷.

Gimstančio lietuviškojo nacionalizmo pagrindų ieškojo kai kurių tautinių demokratų pozicijoms atstovaujantis Wacławas Studnickis, bandęs atsakyti į esminį klausimą: ar apskritai yra lietuvių tautybė? Pabrėžė, kad praicityje rusėnai ir lietuviai buvo *natione Poloni, gente Ruthuani vel Lithuani*. Po 1863 m., kai susilpnėjo lenkų valstybingumo tradicija, lietuviai, Studnickio manymu, pradėjo kratytis lenkiškos tautybės, tapdami kartu „<...> lietuviais – *gente Lithuani, natione Russici* – ir tai ne tik lietuvių kilmės lietuviai, bet ir lenkų kilmės bei lenkų kalbos lietuviai Lietuvos piliečiai“. Taip pat teigė, kad be tautinės valstybinės tradicijos tauta negalėtų egzistuoti, todėl kritikavo lietuvius, kurie atsikrato senųjų tradicijų, siejančių juos su lietuviškąja tautine valstybine praeitimi, praranda senuosius ryšius su istorine Abiejų Tautų Respublikos didybe, nusileisdami asimiliacijai Rusijos imperijos valstybinių struktūrų ribose. Manė, kad dėl gimtojo civilizacinio įdirbio trūkumo, taip pat atsikraus lenkų ir lietuvių tarpusavio istori-

²⁷ *Węśławska E.* Polacy na Litwie i Białej Rusi na tle zawieruchy wojennej, rkps. Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. IV 10721, k. 2–3.

nių santykių neįmanomas lietuvių „tautos“ atgimimas ar sukūrimas²⁸. Atkreipdamas dėmesį į Liublino unijos reikšmę teigė, kad „Lietuviai ir lenkai <...> dar labiau susivienijo ir susiliejo į vieną neišardomą visumą“²⁹. Toliau įrodinėjo, kad nėra lietuvių tautybės – „yra lietuviai arba, tiksliau, lietuviai-lenkai (Litwino-Polacy)“³⁰.

Kitokią tautinio apsisprendimo teoriją išdėstė Józefas Hłasko. Jis teigė, kad pats individas nulemia savo tautinę tapatybę. Remiantis šia nuomone, „Lietuvis <...> yra tas, kuris turi savo lietuviškumo savivoką ir drąsos pareikšti: esu lietuvis“³¹. Faktas, kad žmogaus savimonė lemia jo tautybę, buvo minimas ir „Gazeta Codzienna“ puslapiuose, ypač aptariant būsimuosius rinkimus į IV Valstybės Dūmą. Buvo aiškinama, kad balsavimo biuleteniuose, kur reikia nurodyti *nacionalnost* (tautybę), būtina įrašyti žodžius: *polsoj nacionalnosti*, nes „<...> šio klausimo sprendimą nulemia ne vieta ir popierius, bet kiekvieno turinčio teisę balsuoti buto savininko įsitikinimas ir valia“³². Agituojama: „Lenkas yra ne tik tas, kuris gerai kalba lenkiškai, visada vartoja šią kalbą namuose, bet ir kiekvienas, kuris lenkų tautą laiko sau arčiausia ir brangiausia, nori būti lenkas.“³³ Janas Obstas manė, kad tam tikros provincijos ar miesto pobūdžio nelemia jo pavadinimas

ar koks istorinis įvykis, o jame gyvenančių žmonių tautinė priklausomybė. Taigi, jo manymu, Vilnius buvo lenkiškas miestas ir „<...> lenkiškas bus tol, kol jo gyventojų dauguma save laikys lenkais“³⁴. Vilniaus lenkiškumo šūkių ir „litwomaų“ skelbtų nuostatų kontekste ypač svarbūs buvo kunigo Stanisława Maciejewicziaus pasvars-tymai. Šis vienas pagrindinių Vilniaus tautinių demokratų atstovų manė, kad senoji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė dėl lenkų „atneštos“ kultūros, švietimo ir literatūros nuo amžių buvo lenkiška³⁵. Manė, kad Vilnius niekada nebuvo lietuviškas, o lenkiškas tapo nuo Jogailos Lietuvos krikšto, kurio pirmasis etapas prasidėjo 1386 m. vasario 15 d. Krokuvoje³⁶; per lenkų švietimą ir dėl karaliaus Stepono Batoro finansinės paramos, kai 1579 m. Vilniaus jėzuitų akademija (įkurta 1570 m. spalio 15 d.) buvo pertvarkyta į Vilniaus akademiją, lotyniškai: *Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu*³⁷.

Baigiant reikia pažymėti, kad Vilniaus tautiniai demokratai lietuvių tautinį judėjimą traktavo veikiau kaip laikiną reiškinį, o ne kaip ilgalaikę veiklą ar siekius ateityje iškovoti plačią tautinę autonomiją³⁸.

²⁸ *Obst J. Polska i Litwa...*, s. 31.

²⁹ *Bogorja St.* [S. Maciejewicz]. Co każdy Polak powinien wiedzieć? (O Wileńszczyźnie). Wilno 1921, s. 8–9.

³⁰ Szerzej patrz.: *Zahajkiewicz M. T. Chrzest Litwy // Chrzest Litwy. Geneza. Przebieg. Konsekwencje / Pod red. M. T. Zahajkiewicza.* Lublin, 1990, s. 39.

³¹ Plačiau žr.: *Ulčimaitė E. Z działalności Jezuitów na polu krzewienia języka i kultury litewskiej w XVI–XVII w. // Wkład Jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami / Pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej.* Warszawa, 2004, s. 450–451.

³² *Halczak B. Stereotyp Litwina i Białorusina w publicystyce endeckiej w latach II Rzeczypospolitej. Historycy polscy, litewscy i białoruscy wobec problemów XX wieku. Historiografia polska, litewska i białoruska po 1989 roku / Pod red. K. Buchowskiego i W. Śleszyńskiego.* Białystok, 2003, s. 95.

²⁸ *Gizbert W.* [Studnicki]. Czy istnieje narodowość litewska? // *Dziennik Wileński.* Wilno, 23 II–8 III 1907, nr 43, s. 1.

²⁹ Plačiau taip pat žr.: W kwestii litewskiej // *Gazeta Codzienna.* Wilno, 19 IV–2 V 1912, nr 100, s. 2.

³⁰ *Gizbert W.* [Studnicki]. Czy istnieje narodowość litewska? // *Dziennik Wileński ...*, s. 2.

³¹ *J. H.* [Hłasko]. Czego chcą od nas Litwini? // *Kurier Litewski...*, s. 1.

³² *Nacjonalność // Gazeta Codzienna.* Wilno, 27 VI–10 VII 1912, nr 164, s. 1.

³³ P. [sygn. niezrozwiązana]. Przeciwno bałamuctwom // *Gazeta Codzienna.* Wilno, 22 XI–5 XII 1912, nr 308, s. 1.

Józefas Hłasko teigė: „Sulaukiame tam tikros dalies lietuvių <...> priešiško noro nutraukti visus mus siejančius ryšius, bet tuo neturime teisės piktnintis. Yra prielaidų šias apraiškas laikyti laikinomis, o, būdami stiprūs savo tikėjimu interesų bendrumu, turėkime vilties ir kol mums jėgų pakaks, kovokime čia vietoje vardan tų šūkių, kuriuos paveldėjome iš praeities.“³⁹ Verta taip pat prisiminti, kad Vilniaus tautiniai demokratai kritikavo tik lietuvius-„litwomans“ aktyvistus, o daugumos lietuvių visuomenės požiūri į lenkus apibūdindavo kaip nuosirdų. Buvo

³⁹ Hłasko J. Nasz obowiązek // Dziennik Wileński. Wilno, 7 (25), VIII 1907, nr 193, s. 1.

sakoma: „<...> paprasta lietuvių liaudis nejučia mums neapykantos, tiesa, ji nepažįsta istorijos ir neremia savo simpatijos lenkams istorine tradicija; jos jausmai kyla betarpiškai iš kasdienybės, iš to, kaip jaučia ir supranta, kur jos ir mūsų nauda. Ši liaudis intuityviai njučia, kad jos ateitis yra pirmiausia taikus sugyvenimas su lenkų tauta ir visiškai nebijo šio sugyvenimo, nemato jame nutautinimo ir pralaimėjimo šaltinio.“⁴⁰

*Iš lenkų kalbos vertė
dr. Ryšard Gaidis*

⁴⁰ A. Z.[wierzyński]. Sprawa litewska // Gonicz Codzienny. Wilno, 11 (24), VI 1910, nr 77, s. 1.

POLISH NATIONAL DEMOCRATS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND THE LITHUANIAN REVIVAL AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Przemysław Dąbrowski

S u m m a r y

The fundamentals of the Lithuanian national revival date back to the eighties of the 19th century when in the environment of Lithuanian intellectuals a conception of publishing a newspaper in the Lithuanian language and printed in the Latin alphabet arose. Among the many persons involved in the implementation of this project, doctor Jonas Basanavičius played an outstanding role; he did not put up with failures in obtaining the publishing concession for the territory of the Russian Empire and decided to do it in Prussian Lithuania – in Ragnecie and consequently to smuggle the copies of

the newspaper across the border to the area of Great Lithuania. “Aušra” – “Jutrzenka” was supposed to become the “daybreak of the national revival of Lithuania”. National democrats Vilnius treated the Lithuanian national movement rather in transitional categories, as a long-term action or aspirations of getting wide autonomy in the future. Lithuania, in the territorial-historical aspect, was treated as a body formed by all nationalities inhabiting this area, favouring simultaneously the equality of rights of them all. They were critical only about the actions of Lithuanian activists – “litwomans”.

*Įteikta 2011 02 07
Parengta skelbti 2011 03 31*